

ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΠΟΙΗΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΡΥΘΜΙΚΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Ο ΤΟΝΙΣΜΟΣ

Πρόλογος

Η ορθότητα στην προφορά (ορθοφωνία και άρθρωση), η ευστοχία στη χρήση εμφαντικού τόνου και της ποικιλίας των παύσεων (κόμμα, άνω τελεία, παρένθεση, προφορικό κόμμα, προφορική άνω τελεία, τελεία, μετάβαση σε άλλη παράγραφο ή σε άλλη ενότητα) είναι προαπαιτούμενα για την ανάγνωση οποιουδήποτε κειμένου. Για την απλή ανάγνωση ποιητικού και ρυθμικού κειμένου προαπαιτούμενο είναι και η συνίζηση-χασοτόνισμα. Για το αισθητικό ζωντάνεμα λογοτεχνικού κειμένου χρειάζονται και άλλα διάφορα: ορθή σύλληψη του ρόλου του ομιλούντος, πειστική μίμηση σε διάλογο, φυσικότητα-αληθοφάνεια, μετριοπάθεια στο συναίσθημα, καταλληλότητα ρυθμού και ύψους της φωνής, έκφραση των σχημάτων λόγου (επαναφορά, συσσώρευση, αντίθεση, παρήχηση ή παρονομασία), καλαισθητή φυσική κίνηση χεριού και σώματος (ενώπιον θεατών).

Απ' όλα αυτά επέλεξα τον εμφαντικό τόνο και τη συνίζηση-χασοτόνισμα υπο τον κοινό όρο «Ο τονισμός», που αφορούν ειδικά την ανάγνωση ποιητικού και ρυθμικού λόγου. Επανέρχομαι μ' αυτήν εδώ την εργασία μου, με θεωρία και περισσότερο με εφαρμογή σε ποικιλία κειμένων, γιατί τα σχετικά με το θέμα σφάλματα τα ακούμε συχνά.

Κάποιο σφάλμα υπάρχει π.χ. στις εκφωνήσεις

Ανεί διαβώ ναπο χωριό, άν απο κρύα βρύση

Τιμή σ' εκείνους όπου στη ζωή των

Ποιός είν' αυτός που μου κτυπά και μου φωνάζει μάνα;

Χωρίς σφάλμα είναι οι εκφωνήσεις

Άν(ει) διαβώ (ν)απο χωριό, άν απο κρύα βρύση

Τιμή σ' εκείνους (ο)που στη ζωή των

Ποιός ειν' αυτός που μου κτυπά και μου φωνάζει μάνα;

Οι προσθήκες **-ει, ν-, ο-** είναι ευφωνικές μετρικής ανάγκης, ενώ το χασοτόνισμα της λ. **ειν'** οφείλεται στον εμφαντικό τονισμό της προηγούμενης γειτονικής συλλαβής (ποιός).

Βέβαια, το ισχύον μονοτονικό σύστημα γραφής (που αφήνει άτονες όλες σχεδόν τις μονοσύλλαβες λέξεις, π.χ. αν, ποιος) δέν παριστάνει πιστά τον προφορικό τονισμό – σ' αυτόν όμως στηρίζουν οι ποιητές το μέτρο και τον ρυθμό τους. Έτσι, απο ανάγκη, αποφεύγω σ' αυτήν εδώ την εργασία την ακριβή τήρησή του.

Θεωρία

Στην ανάγνωση ποιητικού κειμένου¹, ενώ παρακολουθούμε τη νοηματική ροή (κάνοντας π.χ. παύσεις όχι οπωσδήποτε στο τέλος του στίχου αλλά σε σημεία που το ίδιο το νόημα ζητά) όπως ακριβώς και στο πεζό κείμενο, είμαστε υποχρεωμένοι να τηρούμε τον ρυθμό του². Αυτό το πετυχαίνουμε με την εκτέλεση των αναγκαίων συνιζήσεων και χαστοτισμάτων όπως φαίνεται πιά κάτω:

- α) *Καλότυχοι οι νεκροί που λησμονάνε
την πίκρια της ζωής. Όντας βυθίσει³
ο ήλιος και το σούρουπο ακλουθήσει,
μήν τους κλαίς, ο καημός σου οσος και νά νά⁴.*
- (ιαμβικοί στίχοι)
- β) Σε γνωρίζω απο την κόψη
του σπαθιού την τρομερή,
σε γνωρίζω απο την όψη
που με βία μετράει τη γή.
- (τροχαϊκοί στίχοι)
- γ) Με σκληρότατο χέρι το πήρες,
ωραια κόρη, κι αυτό το κορμί...
- (αναπαιστικοί στίχοι)
- δ) Μου σφίγγει ο καημός σα θηλιά το λαιμό
ψυχή να μη βρίσκω, η πάντα να μπλέκω⁵.
- (μεσοτονικοί στίχοι)
- ε) Όνειρο απίστευτο η λιόχαρη μέρα! Κι εγώ κι η Αννούλα,
λίγοι παλιοί συντροφοί μου και κάποιες κοπέλες μαζί...
- (δακτυλικοί στίχοι)
- στ) Ο άνθρωπος είναι μαλακός, ένα δεμάτι χόρτο⁶.
χείλια και δάχτυλα που λαχταρούν ενα άσπρο στήθος.
- (μοντέρνοι στίχοι)

- ζ) Και ακολουθούσανε άντρες πολλοί και γυναίκες, και λαβωμένοι με τον επίδεσμο και τα δεκανίκια. Οπου έ-βλεπες⁷ άξαφνα στην όψη τους τόσες χαρακιές, πού 'λεγες είχανε περάσει μέρες πολλές μέσα σε λίγην ώρα.
(πεζοτράγουδο)

Τα σύντομα αποσπάσματα **α-ε**, που έχουν παρατεθεί, και τα κείμενα 1-11, που θα ακολουθήσουν, είναι έμμετρα. Το απόσπασμα **α** και τα κείμενα 2-10 είναι εκφρασμένα σε ιαμβικό μέτρο, το **β** και το 1 σε τροχαϊκό, το **γ** σε αναπαιστικό, το **δ** σε μεσοτονικό και το **ε** σε δακτυλικό. Σε αναπαιστικό ή μεσοτονικό ή δακτυλικό μέτρο είναι γραμμένο και το μεταφρασμένο κείμενο (αρχαίου χορικού) 11. Το απόσπασμα **στ** και τα κείμενα 12-14 είναι σε μοντέρνους στίχους, και το **ζ** και και τα 15-16 είναι πεζοτράγουδα. Τα κείμενα 17-18 είναι απλώς ρυθμικά.

Οι βασικοί κανόνες που διέπουν τον ποιητικό λόγο είναι:

1. Στον αναπαιστικό στίχο τονίζονται **οι** συλλαβές 3, 6, 9 κτλ., στον μεσοτονικό **οι** 2, 5, 8 κτλ. και στον δακτυλικό **οι** 1, 4, 7 κτλ.

2. Στον τροχαϊκό στίχο τονίζονται μονές συλλαβές, όχι όμως όλες.

3. Στον ιαμβικό στίχο τονίζονται ζυγές συλλαβές, όχι όμως όλες. Επιδέχεται αυτός ο στίχος και **παρατονισμό**, δηλαδή τόνο σε μονή συλλαβή, φτάνει οι τονιζόμενες ζυγές συλλαβές να είναι περισσότερες (και να μή χαλά η ταυτότητα του μέτρου).

4. Στην πρώτη συλλαβή οποιοδήποτε έμμετρου στίχου⁸ μπορεί να υπάρχει τόνος ή να μήν υπάρχει. Δηλαδή μπορεί να τονιστεί η πρώτη συλλαβή ιαμβικού ή αναπαιστικού στίχου και να μείνει άτονη η πρώτη συλλαβή τροχαϊκού ή δακτυλικού στίχου.

5. Τυχόν τονισμός όλων των ζυγών συλλαβών (2, 4, 6, 8, 10 κτλ.) του ιαμβικού στίχου ή τονισμός όλων των μονών συλλαβών (1, 3, 5, 7, 9, 11 κτλ.) του τροχαϊκού στίχου θα ήταν σφυροκόπημα, εξωπραγματικό ή αντιαισθητικό.

6. Συνιζάνονται, δηλαδή συμπροφέρονται σε χρόνο μιάς συλλαβής δύο γειτονικά φωνήεντα του στίχου (όχι όμως και μετά την τελευταία τονισμένη συλλαβή του), άν το ζητά το μέτρο. Παραδείγματα:

*Πάει το ψήλος σου, το χτίσμα σου συντριμί (τροχαϊκό μέτρο)
Σφιγγόταν ο ένας πλάι στον άλλο (ιαμβικό μέτρο)
Χρυσή, λιανότρεμη χορδή, στον αέρα τεντωμένη⁹ (ιαμβικό μέτρο).*

Συνίζηση δέν μπορεί να γίνει στην τομή ή σοβαρή παύση του στίχου. Παραδείγματα:

*Στ' άστρη και στον αυγερινό / έπλεκε τα μαλλιά της
Αργά ντυθεί, αργά αλλαχτεί, αργά να πάει το γιόμα.*

Άν δέν το ζητά το μέτρο, συνίζηση δέν γίνεται, και παραμένει η χασμωδία (μειονέκτημα). Για παράδειγμα στον ιαμβικό εντεκασύλλαβο

Η άδικη αυτή σου η τύχη πάντα

συνίζηση δέν μπορεί να γίνει στην αρχή και στο τέλος της λέξης **άδικη**, γιατί θα γινόταν μετατροπή σε ιαμβικό εννεασύλλαβο. Ο στίχος λοιπόν είναι αδύναμος¹⁰.

Φυσικά, αυτονόητη είναι η προφορά της γραμματικής συνίζησης, όπως στις λέξεις ήλιος (Καθαρ. ήλι-ος), μιά (καθαρ. μί-α), ποιός (Καθαρ. ποί-ος), σκοπιά (Καθαρ. σκοπι-ά), θηλιά, λιόχαρη, παλιόι, κάποιες, χείλια, δεκανίκια κ.ά.

7. Απο τις δύο γειτονικές συλλαβές που στη γραφή τονίζονται στην προφορά η μία χάνει τον τόνο της, εκείνον που δέν υπηρετεί το είδος του μέτρου. Παραδείγματα:

*Και θα σβήσεις καθώς σβήνουνε λιβάδια (τροχαϊκός στίχος)
Που ανοίγει τα επουράνια (επουράνι-α) κι ειν' όλα βολετά
(ιαμβικός δεκατετρασύλλαβος).*

Άλλοτε όμως είναι δύσκολο το χασοτόνισμα και ακούονται και οι δύο γειτονικοί τόνοι (σε ιαμβικό στίχο). Παραδείγματα:

*Της πικράς τύχης (ιαμβικός πεντασύλλαβος)
Αυτά πού θα τα βρείς στη σατραπεία; (ιαμβικός εντεκασύλλα-
βος)*

8. Αν οι γειτονικοί τόνοι (χωρίς σοβαρή παύση ανάμεσά τους) είναι τρεις στη σειρά, τότε χάνεται στην προφορά ο μεσαίος. Παραδείγματα:

*Την κατάρα θα πάρτε κι αν δεν ήσουν (ιαμβικός στίχος)
Χαίρε, ω χαίρε, ελευθεριά! (τροχαϊκός στίχος)*

αλλά: *Η γής δέν εχει κρικέλια (μοντέρνος στίχος).*

9. Ο μοντέρνος στίχος είναι μιά σειρά ποικίλων μετρικών ποδών (ιάμβων, τροχαίων κτλ.). Οι στίχοι π.χ. του αποσπάσματος **στ** ακούονται ως

- υυ - υυυ - / - υυ - υ - υ /
- υυ - υυ / υυυ - υ - υ - υ /

Δηλαδή ο πρώτος στίχος είναι ολότελα μετρικός, και ο δεύτερος έχει εκτός μέτρου μόνο την 7η συλλαβή (τη λέξη «που»).

10. Στο πεζοτράγουδο οι εκτός μέτρου άτονες συλλαβές είναι συχνότερες, αλλά πάλι σε αισθητή μειοψηφία, 10 άτονες προς 56 έμμετρες. Το απόσπασμα π.χ. ζ ακούεται ως

υυυ - υ - υυ - υυ - υ / υυυ - υυυυ - υυυυυ - υ / υ - υυ -
υυυ - υυ - υυυ - / - υυ - υυυ - υ - υυ - /- υυ - υ - υ /

Τόσο στον μοντέρνο στίχο όσο και στο πεζοτράγουδο είναι αραιή η παρουσία δύο γειτονικών τόνων. Αντίθετα στον πεζό λόγο η παρουσία τους είναι συχνή, χαρακτηριστική.

Ανάμεσα στο πεζοτράγουδο και τον πεζό λόγο μπορούν να καταταχθούν ο ρητορικός λόγος και ο ποιητικός δραματικός. Έχουν και αυτοί ρυθμικότητα και μπορούν εύκολα να μιληθούν ή και να απομνημονευθούν απο τον ομιλητή ή τον ηθοποιό.

11. Ο εμφαντικός τόνος επιφέρει αλλαγές, μπορεί π.χ. να ακυρώσει τον γειτονικό τόνο που ακολουθεί, μονοσύλλαβης ή δι-σύλλαβης λέξης. Παραδείγματα:

*Πώς δε μιλούσες τους Θηβαίους να σώσεις;
Δέν έχει πλοίο για σέ, δέν έχει οδό.*

Ο εμφαντικός τόνος δέν μπορεί να ακυρώσει τον τόνο της ακολουθούσης τρισύλλαβης λέξης ή της τελικής του στίχου, π.χ.

Η Δέσπω αφέντες Λιάπηδες δέν έκανε, δέν κάνει.

Όμως έχει τη δύναμη να εξασθενίζει τον όποιο επόμενό του τόνο και να μεταβάλλει σχεδόν τον έμμετρο λόγο σε ομιλία, παραμερίζοντας έτσι και ψευτοαπαγγελία ή στόμφο. Παράδειγμα:

Η Δέσπω του Μπότση (δημοτικό)

*Αχός βαρύς ακούγεται, πολλά ντουφέκια πέφτουν.
Μήνα σε γάμο ρίχνονται; μήνα σε χαροκόπι;
Ουδέ σε γάμο ρίχνονται, ουδέ σε χαροκόπι
η Δέσπω κάνει πόλεμο με νύφες και μ' αγγόνια.
Αρβανιτιά τους πλάκωσε στου Δημουλά τον πύργο.
— Πώργαινα, ρίξε τ' άρματα, δέν είναι δώ το Σούλι,
εδώ 'σαι σκλάβα του Πασά, σκλάβα των Αρβανίτων.
— Το Σούλι κι αν προσκύνησε κι αν τούρκεψεν η Κιάφια,
η Δέσπω αφέντες Λιάπηδες δέν έκανε, δέν κάνει.
Δαυλί στο χέριν άρπαξε, κόρες και νύφες κράζει.
— Σκλάβες Τουρκών μη ζήσουμε, παιδιά μ', μαζί μου ελάτε.
Και τα φυσέκια ανάψανε κι όλοι φωτιά γενήκαν.*

Όχι μόνο χάνεται ο τόνος της λέξης **είναι**, αλλά εξασθενεί και ο τόνος των λέξεων **ακούγεται**, **πέφτουν**, **ρίχνονται**, **γάμο**, **άρματα**, **χέριν**, **ελάτε**, **γενήκαν**.

Εφαρμογή σε κείμενα

1. Προφητικός (Κ. Παλαμά)

Μές στις παινεμένες χώρες, Χώρα
παινεμένη, θά 'ρθει κι η ώρα,
και θα πέσεις, κι απο σέν' απάνου η Φήμη
το στερνό το σάλπισμά της θα σαλπίσει
σε βοριά κι ανατολή, νοτιά και δύση.
Πάει το ψήλος σου, το χτίσμα σου συντρίμι.

θά 'ρθει κι η ώρα· εσένα ηταν ο δρόμος
σε βοριά κι ανατολή, νοτιά και δύση,
σάν το δρόμο του ήλιου γέρνεις, όμως
το πρωί για σέ δε θα γυρίσει.

Και θα σβήσεις καθώς σβήνουνε λιβάδια
απο μάλιστα φυτρωμένα με γητειές
πιό αλαφρά του περασμού σου τα σημάδια
κι απο τις δροσοσταλαματιές·
θα σε κλαίν τα κλαψοπούλια στ' αχνα βράδια
και στα μνήματα οι κλωνόγυρτες ιτιές.

.....
Και θα φύγεις κι απ' το σάπιο το κορμί,
ώ Ψυχή παραδαρμένη απο το κρίμα,
και δε θά βρει το κορμί μια σπιθαμή
μές στη γή, για να την κάμει μνήμα,
κι άθαφτο θα μείνει το ψοφίμι,
να το φάνε τα σκυλιά και τα ερπετά,
κι ο Καιρός, μέσα¹¹ στους γύρους του, τη μνήμη
κάποιου σκέλεθρου πανάθλιου θα βαστά.

Όσο να σε λυπηθεί
της αγάπης ο θεός,
και να ξημερώσει μιάν αυγή,
και να σε καλέσει ο λυτρωμός,

ώ Ψυχή παραδαρμένη απο το κρίμα!
Και θ' ακούσεις τη φωνή του λυτρωτή,
θα γδυθείς της αμαρτίας το ντύμα,
και ξανά κυβερνημένη κι αλαφρή,
θα σαλέψεις σάν τη χλόη, σάν το πουλί,
σάν το κόρφο το γυναίκειο, σάν το κύμα,
και μην έχοντας πιο κάτου αλλο σκαλί
να κατακυλήσεις πιό βαθιά
στου Κακού τη σκάλα,
για τ' ανέβασμα ξανά που σε καλεί
θα αιστανθείς να σου φυτρώσουν - ώ χαρά! -
τα φτερά,
τα φτερά τα πρωτινά σου τα μεγάλα!

2. Στ' Όσιου Λουκά το Μοναστήρι (Άγγ. Σικελιανού)

Στ' Όσιου Λουκά το μοναστήρι, απ' όσες
γυναίκες του Στειριού συμμαζευτήκαν
τον Επιτάφιο να στολίσουν, κι όσες
μοιρολογήτρες ώσμε του Μεγάλου
Σαββάτου το ξημέρωμα αγρυπνήσαν,
ποιά να στοχάστη - έτσι γλυκά θρηνούσαν!¹²-
πως, κάτω απ' τους ανθούς, τ' ολόαχνο σμάλτο
του πεθαμένου του Άδωνη ήταν σάρκα
που πόνεσε βαθιά;

Γιατί κι ο πόνος
στα ρόδα μέσα, κι ο Επιτάφιος Θρήνος,
κι οι αναπνοές της άνοιξης που μπαίνουν
απ' του ναού τη θύρα, αναφτερώναν
το νού τους στης Ανάστασης το θάμα,
και του Χριστού οι πληγές σαν ανεμώνες
τους φάνταζαν στα χέρια και στα πόδια,

τι πολλά τον σκεπάζανε λουλούδια
που έτσι τρανά, έτσι βαθιά ευωδούσαν!

Αλλά το βράδυ το ίδιο του Σαββάτου,
την ώρα π' απ' την Άγια Πύλη το ένα
κερί επροσάναψε όλα τ' άλλα ως κάτω,
κι απ' τ' Άγιο Βήμα σάμπως κύμα απλώθη
το φώς ωσμε την ξώπορτα, όλοι κι όλες
ανατριχιάξαν π' άκουσαν στη μέση
απ' τα «Χριστός Ανέστη» μιάν αιφνίδια
φωνή να σκούζει: «Γιώργαινα, ο Βαγγέλης!»

Και νά' ο λεβέντης του χωριού, ο Βαγγέλης,
των κοριτσιών το λάμπασμα, ο Βαγγέλης
που τον λογιάζαν όλοι για χαμένο
στον πόλεμο· και στέκονταν ολόρτος
στης εκκλησιάς τη θύρα, με ποδάρι
ξύλινο, και δέν διάβαινε τη θύρα
της εκκλησιάς, τι τον κοιτάζαν όλοι
με τα κεριά στο χέρι, τον κοιτάζαν,
το χορευτή που τράνταζε τ' αλώνι
του Στεριού, μιά στην όψη, μιά στο πόδι,
που ώς να το κάρφωσε ήταν στο κατώφλι
της θύρας, και δέν έμπαινε πιο μέσα!

Και τότε - μάρτυράς μου νά 'ναι ο στίχος,
ο απλός κι αληθινός ετούτος στίχος -
απ' το στασίδι πού 'μουνα στημένος
ξαντίκρουσα τη μάνα, απ' το κεφάλι
πετώντας το μαντίλι, να χιμήξει
σκυφτή και ν' αγκαλιάσει το ποδάρι,
το ξύλινο ποδάρι του στρατιώτη,
- έτσι όπως το είδα ο στίχος μου το γράφει,
ο απλός κι αληθινός ετούτος στίχος -,
και να σύρει απ' τα βάθη της καρδιάς της

ένα σκούξιμο: «Μάτια μου... Βαγγέλη!»
Κι ακόμα - μάρτυράς μου νά 'ναι ο στίχος,
ο απλός κι αληθινός ετούτος στίχος -
ξοπίσωθέ της, όσες μαζευτήκαν
απο το βράδυ της Μεγάλης Πέφτης,
νανουριστά, θαμπά για να θρηνήσουν
τον πεθαμένον Άδωνη, κρυμμένο
μές στα λουλούδια, τώρα να ξεσπάσουν
μαζί την αξεθύμαστη του τρόμου
κραυγή που, ώς στο στασίδι μου κρατιόμουν,
ένας πέπλος μου σκέπασε τα μάτια! ...

3. Οι Μοιραίοι (Κ. Βάρναλη)

Μές στην υπόγεια την ταβέρνα,
μές σε καπνούς και σε βρισές
(απάνω στρίγγλιζε η λατέρνα)
όλ' η παρέα πίναμ' εψές
εψές σαν όλα τα βραδάκια,
να πάνε κάτου τα φαρμάκια.

Σφιγγόταν ο ένας πλάι στον άλλο
και κάπου εφτυούσε καταγής.
Ω! πόσο βάσανο μεγάλο
το βάσανο είναι της ζωής!
Όσο κι ο νούς αν τυραννιέται,
άσπρην ημέρα δέ θυμιέται.

Ήλιε και θάλασσα γαλάζα
και βάθος τ' άσωστ' ουρανού!
Ω! της αυγής κροκάτη γάζα,
γαρούφαλα του δειλινού,
λάμπετε, σβήνετε μακριά μας,
χωρίς να μπειτε στην καρδιά μας!

Του ενού ο πατέρας χρόνια δέκα
παράλυτος, ίδιο στοιχειό
τ' άλλου κοντόμερ' η γυναίκα
στο σπίτι λιώνει απο χτικιό
στο Παλαμήδι ο γιός του Μάζη
κι η κόρη του Γιαβή στο Γκάζι.

- Φταίει το ζαβό το ριζικό μας!
- Φταίει ο θεός που μας μισεί!
- Φταίει το κεφάλι το κακό μας!
- Φταίει πρώτ' απ' όλα το κρασί!
Ποιός φταιει; ποιός φταιει; Κανένα στόμα
δεν τό 'βρε και δεν τό 'πε ακόμα.

Έτσι στη σκότεινη ταβέρνα
πίνουμε πάντα μας σκυφτοί.
Σάν τα σκουλήκια κάθε φτέρνα,
όπου μας εύρει, μας πατεί.
Δειλοί, μοιραίοι κι άβουλοι αντάμα,
προσμένουμε, ίσως, κάποιο θάμα!

4. Η Πόλις (Κ. Καβάφη)

Είπες «θα πάγω σ' άλλη γή, θα πάγω σ' άλλη θάλασσα.
Μια πόλις άλλη θα βρεθεί καλλίτερη απο αυτή.
Κάθε προσπάθεια μου μιά καταδίκη είναι γραφτή
κι είν' η καρδιά μου - σάν νεκρός - θαμένη.
Ο νούς μου ως πότε μέσ στον μαρασμόν αυτόν θα μένει.
Όπου το μάτι μου γυρίσω, όπου κι αν δώ,
ερείπια μαύρα της ζωής μου βλέπω εδώ,
που τόσα χρόνια πέρασα και ρήμαξα και χάλασα».

Καινούριους τόπους δέν θα βρείς, δέν θα βρεις άλλες θάλασσες.
Η πόλις θα σε ακολουθεί. Στους δρόμους θα γυρνάς
τους ίδιους. Και στες γειτονιές τες ίδιες θα γερνάς

και μέσ στα ίδια σπίτια αυτά θ' ασπρίζεις.
Πάντα στην πόλι αυτή θα φθάνεις. Για τα αλλού - μη ελπίζεις -
δέν έχει πλοίο για σέ, δέν έχει οδό.
Έτσι που τη ζωή σου ρήμαξες εδώ
στην κώχη τούτη τη μικρή, σ' όλην την γή την χάλασες.

5. Η Σατραπεία (Κ. Καβάφη)

Τί συμφορά, ενώ εισαι καμωμένος
για τα ωραία και μεγάλα έργα
η άδικη αυτή σου η τύχη πάντα
ενθάρρυνσι κι επιτυχία να σε αρνείται·
να σ' εμποδίζουν ευτελείς συνήθειες,
και μικροπρέπειες, κι αδιαφορίες.
Και τί φρικτή η μέρα που ενδίδεις
(η μέρα που αφέθηκες κι ενδίδεις),
και φεύγεις οδοιπόρος για τα Σούσα,
και παιίνεις στον μονάρχην Αρταξέρξη
που ευνοϊκά σε βάζει στην αυλή του,
και σε προσφέρει σατραπείες και τέτοια.
Και σύ τα δέχεσαι με απελπισία
αυτά τα πράγματα που δέν τα θέλεις.
Άλλα ζητεί η ψυχή σου, γι' άλλα κλαίει·
τον έπαινο του Δήμου και των Σοφιστών¹³,
τα δύσκολα και τ' ανεκτίμητα Εύγε·
την Αγορά, το θέατρο, και τους Στεφάνους.
Αυτά πού θα σ' τα δώσει ο Αρταξέρξης,
αυτά πού θα τα βρείς στη σατραπεία·
και τί ζωή χωρίς αυτά θα κάμεις.

6. Ερωτικός Λόγος (Γ. Σεφέρη)

Ρόδο της μοίρας, γύρευες να βρείς να μας πληγώσεις,
μα έσκυβες σάν το μυστικό που πάει να λυτρωθεί
κι ήταν ωραίο το πρόσταγμα που δέχτηκες να δώσεις
κι ήταν το χαμογέλιο σου σαν έτοιμο σπαθί.

Του κύκλου σου το ανέβασμα ζωντάνευε τη χτίση
απο τ' αγκάθι σου έφευγε του δρόμου ο στοχασμός
η ορμή μας γλυκοχάραζε γυμνή να σ' αποχτήσει
ο κόσμος ήταν εύκολος· ένας απλός παλμός.

.....

Πού πηγε η μέρα η δίκοπη που είχε τα πάντα αλλάξει;
Δέ θα βρεθεί ένας ποταμός νά 'ναι για μάς πλωτός;
Δέ θα βρεθεί ένας ουρανός τη δρόσο να σταλάξει
για την ψυχή που νάρκωσε κι ανάθρεψε ο λωτός;

Στην πέτρα της υπομονής προσμένουμε το θάμα
που ανοίγει τα επουράνια κι ειν' όλα βολετά
προσμένουμε τον άγγελο σάν το πανάρχαιο δράμα
την ώρα που του δειλινού χάνονται τ' ανοιχτά

τριαντάφυλλα ... Ρόδο άλικο¹⁴ του ανέμου και της μοίρας,
μόνο στη μνήμη απόμεινες, ένας βαρύς ρυθμός
ρόδο της νύχτας πέρασες, τρικύμισμα πορφύρας
τρικύμισμα της θάλασσας ... Ο κόσμος είναι απλός.

7. Επιτάφιος (Γ. Ρίτσου)

Γιέ μου, σπλάχνο των σπλάχνων μου, καρδούλα της καρδιάς μου,
πουλάκι της φτωχιάς αυλής, ανθέ της ερημιάς μου,

Πώς κλείσαν τα ματάκια σου και δέ θωρείς που κλαίω¹⁵
και δέ σαλεύεις, δέ γροικάς τά που πικρά σου λέω;

Γιόκα μου, εσύ που γιάτρευες κάθε παράπονό μου,
που μάντευες τι πέρναγε κάτου απ' το τσίνορό μου,

Τώρα δέ με παρηγοράς και δέ μου βγάζεις άχνα
και δέ μαντεύεις τις πληγές που τρώνε μου τα σπλάχνα;

Πουλί μου, εσύ που μού 'φερνες νεράκι στην παλάμη
πώς δε θωρείς που δέρνουμε και τρέμω σαν καλάμι;

Στη στράτα εδώ καταμεσίς τ' άσπρα μαλλιά μου λύνω
και σου σκεπάζω της μορφής το μαραμένο κρίνο.

Φιλώ το παγωμένο σου χειλάκι που σωπαίνει
κι είναι σά να μου θύμωσε και σφαλιγμένο μένει.

Δέ μου μιλείς κι η δόλια εγώ τον κόρφο, δές, ανοίγω
και στα βυζιά που βύζαξες τα νύχια, γιέ μου, μπήγω.

8. Εις Δόξαν (Α. Κάλβου)

Έσφαλεν ο την δόξαν
ονομάσας ματαίαν
και τον άνδρα μαινόμενον
τον προ τοιαύτης καίοντα
θεάς την σμύρναν.

Δίδει αυτή τα πτερά
και εις τον τραχύν, τον δύσκολον
της Αρετής τον δρόμον
του ανθρώπου τα γόνατα
ιδού πετάουν.

Μικράν ψυχήν, κατάπτυστον,
κατάπτυστον καρδίαν
έτυχ' όστις ακούει
της δόξης την παράκλησιν
και δειλιάζει.

Ποτέ, ποτέ με δάκρυα
δεν έβρεξεν εκείνος

των φίλων του το μνήμα,
ούτε το χώμα εφίλησε
των συγγενών του.

Εις τον ηγριωμένον
βαθύν ωκεανόν,
όπου φυσάει με βίαν
και οργίζεται το πνεύμα
της πικράς τύχης,
καθ' ημέραν κοιτάζει
τους πολλούς των δυστήνων
πνιγομένων θνητών·
και ποίος ποτέ τον ήκουσε
παραπονούντα¹⁶;

9. Οιδίπους προς Τειρεσία (Σοφοκλέους Οιδίπους Τύραννος)

Πλούτε και βασιλεία, τέχνη απ' τις τέχνες
η πιό αψηλή, σε μιά ζωή ολο πάθη,
πόσος φωλιάζει εντός σας μαύρος φθόνος,
άν για το θρόνο αυτόν, που εμένα η χώρα
μου χάρισε χωρίς να τον γυρέψω,
ο πιστός Κρέοντας, ο παλιός μου φίλος,
δολερά καρτερεί, και να με διώξει
ζητά, εδω στέλνοντάς μου τέτοιο μάγο
πλάνο, αγύρτη, το νού του που έχει μόνο
στο κέρδος και τυφλός στην τέχνη του είναι.
Γιατί, πές μου, σωστός πως είσαι μάντης¹⁷;
Άμα εδώ ήταν η Σφίγγα η τραγουδίστρα,
πώς δε μιλούσες, τους Θηβαίους να σώσεις;
Του καθενός δεν ήταν όμως νά βρει
λύση στο αίνιγμα, μάντη ήθελε τέχνη,
που εσυ ούτε απ' τα όρνια εφάνης νά 'χεις, ούτε

κι απ' τους Θεούς. Κι ήρθα εγώ, ο ανίδεος τότε
Οιδίπους, και τη νίκησα με σκέψη
μόνο, χωρίς να με φωτίσουν μάγια.
Κι εμέ να διώξεις πολεμάς, θαρρώντας
θα παραστέκεις στους Κρέοντα τους θρόνους.
Κλαίοντας, θαρρώ, κι εσύ κι ο σύμβουλός σου
την κατάρα θα πάρτε· κι άν δεν ήσουν
γέρος, ο ίδιος θα πάθαινες οσα είπες.

10. Φρουρός (Αισχύλου Αγαμέμνων)

Τους θεούς παρακαλάω να με λυτρώσουν
απ' τα βάσανα τούτα της φρουράς μου
που τώρα κι ένα χρόνο εδώ υποφέρω,
σάν το σκυλί πλαγιάζοντας, απάνω
στων Ατρείδών τη στέγη· κι έχω μάθει
των νύχτιων άστρων τα κοπάδια κι όλους
τους λαμπερούς των άρχοντες, τ' αστέρια
που ξεχωρίζουε ψηλά και φέρνουν
χειμώνα στους θνητούς η καλοκαίρι,
πότε σα στέκονται θολά στη δύση,
πότε σάν ανατέλλουν. Το σημάδι
προσμένω της φωτιάς, λάμπασμα φλόγας,
να φέρει το μαντάτο απο την Τροία
πως την κουρσέψαν· έτσι το προστάζει,
γεμάτη ελπίδες η σκληρή καρδιά γυναίκας.
Κι όταν στο μουσκεμένο απο της νύχτας
το δροσοβόλημα δέρνομαι στρώμα
που όνειρα δέ ζυγώνουν - τι ο φόβος
με παραστέκει πάντα κι όχι ο ύπνος,
για να μην κλείνω μάτι ούτε για λίγο -
και φαίνομαι πως τραγουδώ η κάτι
μουρμουρίζω, γιατρικό στη νύστα

μ' αυτό μου το τραγούδισμα ζητώντας,
τότε με πιάνει θρήνος και στενάζω
για του σπιτιού τα πάθη, που σαν πρώτα
τόσο καλά δεν κυβερνιέται. Τώρα
μακάρι λυτρωμός στα βάσανά μου
καλότυχος να 'ρθεί κι απ' το σκοτάδι
χαρούμενη να ξεπηδήσει λάμψη...

(Ξαφνικά λάμπει το φώς.)

Ω! φλόγα, καλωσόρισες που μέσα
στη νύχτα σάν το φώς της μέρας μοιάζεις
και πλήθος τους χορούς θα στήσεις στ' Άργος
για τη χαρμόσυνη αυτή τύχη¹⁸.

Έε, έε!

Μ' όλη τη δύναμή μου τη γυναίκα
φωνάζω του Αγαμέμνονα, απ' την κλίνη
γοργά να σηκωθεί και στο παλάτι
πασίχαρες κραυγές να ξεσηκώσει
γι' αυτή τη λάμψη, αν πάρθηκε στ' αλήθεια
της Τροίας η πόλη, καθώς δείχνει τούτο
της φλόγας το λαμπρό σινιάλο· πρώτος
εγώ θα σύρω το χορό. Γιατί σαν πάνε
καλά οι αφέντες, θα το λογαριάσω
δική μου τύχη, αφού η φωτιά τούτη
τρεις φορές έξι τη χαρά μου φέρνει.
Κι ας ήταν με το χέρι μου ν' αγγίξω
του βασιλιά τ' αγαπημένο χέρι
σά θα γυρίζει. Δέ μιλάω για τ' άλλα·
μεγάλο βόδι μου πατάει τη γλώσσα
μα το ίδιο αυτό παλάτι, αν είχε
φωνή, θα τά 'λεγε καθάρια· σ' όσους
τα ξέρουν, πρόθυμα τα λέω, για κείνους
που δέν τα ξέρουν, δέ μιλάω καθόλου.

11. Χορός (Αισχύλου Αγαμέμνων)

Είναι τούτος ο δέκατος χρόνος, αφόντας
ο τρανός του Πριάμου αντίμαχος,
ο Μενέλαος βασιλιάς κι ο Αγαμέμνονας,
οι Ατρείδες, ζευγάρι απ' το Δία
τιμημένο, με ξέχωρο θρόνο και σκήπτρο
καθένας, απο τούτη τη χώρα σηκώσαν
στόλο αργίτικο, χίλια καράβια,
την ντροπή με στρατό να ξεπλύνουν.
Και μέσ απ' το στήθος τους βγάζοντας
άγρια κραυγή πολεμόχαρη,
κράζαν καθώς οι γυπάετοι
που με πόνο βαθύ κυκλοφέρνουν
πάνω απ' την άδεια φωλιά φτερακώντας,
γιατι χάσανε πιά τα μικρά τους
που με τόση φροντίδα τα γνιοιάζονταν
ένας ύπιστος όμως θεός, ο Απόλλωνας,
η ο Πάνας¹⁹ η ο Δίας, γρικώντας
τους γειτόνους αυτούς τ' ουρανού
να θρηνούν με στριγγόφωνο κρώξιμο,
στέλνει καταπάνω στους άνομους²⁰,
σαν έρθει ο καιρός, τιμωρήτρα Ερινύα.
Έτσι ο Ξένιος παντοδύναμος Δίας,
εξαιτίας γυναίκας πολύαντρης,
ενάντια στον Πάρη οδηγάει
του Ατρέα τους γιούς, για να γίνουν
πλήθος βαρύμοχθες μάχες
που λυγάνε στο χώμα τα γόνατα κι όμοια
συντρίβουν τις λόγχες Ελλήνων και Τρώων,
πρίν ακόμα φουντώσει ο αγώνας.
Και τώρα ο,τι γίνεται, γίνεται,
μα στο τέλος το μοιρόγραφο θά 'ρθει
κι ούτε με ξύλα τη φλόγα πλουταίνοντας,
ούτε, σπονδές κι αν σταλάξεις στη γής,

ούτε με δάκρυα μπορείς να μαλάξεις
τον αλύγιστο θυμό της ενάντιας
θυσίας. Κι εμείς που δεν πήγαμε τότες
εκδικητές με το στράτευμα, εδώ ²¹,
γέριχη σάρκα απομένουμε
σε ραβδιά την παιδιάστικη
δύναμή μας στηρίζοντας.

12. Σαλαμίνα της Κύπρου (Γ. Σεφέρη)

...Σαλαμῖνά τε
τᾶς νῦν ματρόπολις τῶνδ'
αἰτία στεναγμῶν.
ΠΕΡΣΑΙ

Κάποτε ο ήλιος του μεσημεριού, κάποτε φούχτες η ψιλή βροχή,
και τ' ακρογιάλι γεμάτο θρύψαλα παλιά πιθάρια.
Ασήμαντες οι κολόνες· μονάχα ο Άγιος Επιφάνιος
δείχνοντας μουντά, χωνεμένη τη δύναμη της πολύχρυσης αυτοκρα-
τορίας.

Τα νέα κορμιά περάσαν απ' εδώ, τα ερωτεμένα·
παλμοί στους κόλπους, ρόδινα κοχύλια, και τα σφυρά
τρέχοντας άφοβα πάνω στο νερό,
κι αγκάλες ανοιχτές για το ζευγάρωμα του πόθου.
Κύριος επι υδάτων πολλών
πάνω σ' αυτό το πέρασμα.

Τότες άκουσα βήματα στα χαλίκια.
Δέν ειδα πρόσωπα· σα γύρισα είχαν φύγει.
Όμως βαριά η φωνή σαν το περπάτημα καματερού,
έμεινε εκεί στις φλέβες τ' ουρανού, στο κύλισμα της θάλασσας
μέσα στα βότσαλα, πάλι και πάλι:

«Η γής δέν εχει κρικέλια
για να την πάρουν στον ώμο και να φύγουν
μήτε μπορούν, όσο κι αν είναι διψασμένοι,

να γλυκάνουν το πέλαγο με νερό μισό δράμι.
Και τούτα τα κορμιά,
πλασμένα απο ένα χώμα που δεν ξέρουν²²,
έχουν ψυχές.

Μαζεύουν σύνεργα για να τις αλλάξουν·
δέ θα μπορέσουν· μόνο θα τις ξεκάμουν,
άν ξεγίνονται οι ψυχές.

Δέν αργεί να καρπίσει τ' αστάχυ
δέ χρειάζεται μακρύ καιρό
για να φουσκώσει της πίκρας το προζύμι·
δέ χρειάζεται μακρύ καιρό
το κακό για να σηκώσει το κεφάλι·
κι ο άρρωστος νούς που αδειάζει
δέ χρειάζεται μακρύ καιρό
για να γεμίσει με την τρέλα·
νήσος τις έστι...»

Φίλοι του άλλου πολέμου,
σ' αυτή την έρημη συννεφιασμένη ακρογιαλιά
σας συλλογίζομαι καθώς γυρίζει η μέρα.
Εκείνοι που έπεσαν πολεμώντας κι εκείνοι που έπεσαν χρόνια
μετά τη μάχη
εκείνοι που είδαν την αυγή μέσ' απ' την πάχνη του θανάτου
ή, μέσ στην άγρια μοναξιά κάτω απο τ' άστρα²³,
νιώσανε πάνω τους μαβιά μεγάλα
τα μάτια της ολόκληρης καταστροφής·
κι ακόμη εκείνοι που προσεύχουνταν
όταν το φλογισμένο ατσάλι πριόνιζε τα καράβια:
«Κύριε, βόηθα να θυμόμαστε
πώς έγινε τούτο το φονικό
την αρπαγή, το δόλο, την ιδιοτέλεια,
το στέγνωμα της αγάπης·
Κύριε, βόηθα να τα ξεριζώσουμε...».

- Τώρα καλύτερα να λησμονήσουμε πάνω σε τούτα τα χαλίκια
δέ φελά να μιλάμε
τη γνώμη των δυνατών ποιός θα μπορέσει να τη γυρίσει;
ποιός θα μπορέσει ν' ακουστεί;
Καθένας χωριστά ονειρεύεται και δέν ακούει το βραχνά των άλλων.

- Ναί: όμως ο μαντατοφόρος τρέχει
κι όσο μακρύς κι αν είναι ο δρόμος του, θα φέρει
σ' αυτούς που γύρευαν ν' αλυσοδέσουν τον Ελλησποντο
το φοβερό μήνυμα της Σαλαμίνας.

Φωνή Κυρίου επι των υδάτων.
Νήσος τις έστι.

13. Αποχαιρετισμός (Γ. Ρίτσου)

(Ο Γρηγόρης Αυξεντίου, αποκλεισμένος
στη σπηλιά της Μονής Μαχαιρά, μονολογεί)

Τέλειωσαν πιά τα ψέματα - δικά μας και ξένα.
Η φωτιά η παντάνασσα πλησιάζει. Δέν μπορείς πιά²⁴
να ξεχωρίσεις αν καίγεται σκοίνος η φτέρη η θυμάρι. Η φωτιά
πλησιάζει.

Κι όμως πρέπει να προφτάσω να ξεχωρίσω,
να δώ, να υπολογίσω, να σκεφτώ - (για ποιόν; Για μένα; Για τους
άλλους;) Πρέπει.

Μου χρειάζεται πρίν απ' το θάνατό μου μια ύστατη γνώση,
η γνώση του θανάτου μου, για να μπορέσω να πεθάνω.

Οι άλλοι τέσσερις έφυγαν. Στο καλό. Τί ησυχία -
σα νά 'ναι εδώ να γεννηθεί ένα παιδί ή²⁵ να πεθάνει ένας μάρτυρας
και περιμένεις
ν' ακουστεί μια πελώρια κραυγή (του παιδιού η του Θεού), μιά
κραυγή πιο τρανή απ' τη σιωπή
που θα ρίξει τα τείχη του πρίν, του μετά και του τώρα: να μπορέσεις

να θυμηθείς, να μαντέψεις, να ζήσεις μαζί, μές σε μίαν άχρονη
στιγμή, τα πάντα. Όμως τίποτα.

Μαρμαρωμένη ησυχία - μ' όλο που ακούγονται
οι ντουφεκιές κι οι φωνές - πόσο ξένα δέν ακούγονται: χαράζονται
στεγνά σα σύρματα κομμένα ή σα νερά που κρυστάλλωσαν πριν
πέσουν

και μένουν σ' έναν ξένο χώρο, σταματημένα κι αιχμηρά. Τί ησυχία, -
μ' όλο που ακούγεται η έλευση της φωτιάς. Δέν είναι ώρα πιά για
πίσω -

Πίσω και πλάι και πάνω, το φράγμα της πέτρας: μπροστά
ένας μικρός ή ο ατέλειωτος θάνατος: στη μέση
(στη μέση;) εγώ. - Ποιός εγώ; Τί είναι

ένας άνθρωπος κλεισμένος στη φωτιά και στην πέτρα, που η μόνη
του διέξοδος:

ένας τμηματικός ή ολόκληρος θάνατος; Πρέπει να τον γνωρίσω. Δέν
προφταίνω.

Ίσως και να μπορούσα να γλιτώσω. Ίσως μπορούσα
ν' αντέξω την καταφρόνια ή τη συγγνώμη ή και τη λησμονιά των
άλλων. Όμως εγώ θα μπορούσα
να λησμονήσω το φώς που ονειρευτήκαμε μαζί; κείνο το μέγα
καρδιοχτύπι της σημαίας μας;

14. Το Άξιον Εστί (Οδ. Ελύτη)

Τη γλώσσα μου έδωσαν ελληνική
το σπίτι φτωχικό στις αμμουδιές του Ομήρου.
Μονάχη έγνοια η γλώσσα μου στις αμμουδιές του Ομήρου.

Εκει σπάροι και πέγκες
ανεμόδαρτα ρήματα
ρεύματα πράσινα μές στα γαλάζια
οσα είδα στα σπλάχνα μου ν' ανάβουνε

σφουγγάρια, μέδουσες
με τα πρώτα λόγια των Σειρήνων
όστρακα ρόδινα με τα πρώτα μαύρα ρίγη.
Μονάχη έγνοια η γλώσσα μου με τα πρώτα μαύρα ρίγη.
Εκει ρόδια, κυδώνια
θεοί μελαχρινοί, θείοι κι εξάδελφοι
το λάδι αδειάζοντας μέσ στα πελώρια κιούπια
και πνοές απο τη ρεματιά ευωδιάζοντας
λυγαριά και σχίνο
σπάρτο και πιπερόριζα
με τα πρώτα πιπίσματα των σπίνων,
φαλμωδίες γλυκές, με τα πρώτα-πρώτα Δόξα Σοι!
Μονάχη έγνοια η γλώσσα μου με τα πρώτα-πρώτα Δόξα Σοι!
Εκει δάφνες και βάγια
θυμιατό και λιβάνισμα
τις πάλες ευλογώντας και τα καριοφίλια.
Στο χώμα το στρωμένο με τ' αμπελομάντιλα
κνίσες, τσουγκρίσματα
και Χριστός Ανέστη
με τα πρώτα συμπάρα των Ελλήνων.
Αγάπες μυστικές με τα πρώτα λόγια του Ύμνου.
Μονάχη έγνοια η γλώσσα μου με τα πρώτα λόγια του Ύμνου!

15. Η Πορεία προς το Μέτωπο (Οδ. Ελύτη)

Ξημερώνοντας τ' Αγιαννιού, με την αύριο των Φώτων, λάβαμε τη διαταγή να κινησουμε πάλι μπροστά, για τα μέρη οπου δεν έχει καθημερινές και σκόλες. Έπρεπε, λέει, να πιάσουμε τις γραμμές που κρατούσανε ως τότε οι Αρτινοί, απο Χειμάρρα ως Τεπελένι. Λόγω που εκείνοι πολεμούσανε απ' την πρώτη μέρα, συνέχεια, κι είχαν μείνει σχεδόν οι μισοί και δέν αντέχανε άλλο.

Δώδεκα μέρες κιόλας είχαμε μείς πιο πίσω, στα χωριά. Κι απάνω που συνήθιζε τ' αυτί μας πάλι στα γλυκά τριξίματα της γής, και δειλά συλλαβίζαμε το γάβγισμα του σκύλου η τον αχό της μακρινής καμπάνας, νά που ήταν ανάγκη, λέει, να γυρίσουμε στο μόνο αχολόι που ξέραμε: στο αργό και στο βαρύ των κανονιών, στο ξερό και στο γρήγορο των πολυβόλων.

Νύχτα πάνω στη νύχτα βαδίζαμε ασταμάτητα, ένας πίσω απ' τον άλλο, ίδια τυφλοί. Με κόπο ξεκολλώντας το ποδάρι απο τη λάσπη, όπου, φορές, εκαταβούλιαζε ίσαμε το γόνατο. Επειδή το πιό συχνά ψιχάλιζε στους δρόμους έξω, καθώς μες στην ψυχή μας. Και τις λίγες φορές όπου κάναμε στάση να ξεκουραστούμε, μήτε που αλλάζαμε κουβέντα, μονάχα σοβαροί και αμίλητοι, φέγγοντας μ' ένα μικρό δαδί, μία-μία εμοιραζόμασταν τη σταφίδα. Ή φορές παλι, αν ήταν βολετό, λύναμε βιαστικά τα ρούχα και ξυνόμασταν με λύσσα ωρες πολλές, όσο να τρέξουν τα αίματα. Τι μας είχε ανέβει η ψείρα ως το λαιμό κι ήταν αυτό πιό κι απ' την κούραση ανυπόφερτο. Τέλος, κάποτε ακουγότανε στα σκοτεινά η σφυρίχτρα, σημάδι οτι κινούσαμε, και πάλι σάν τα ζά τραβούσαμε μπροστά να κερδίσουμε δρόμο, πριχού ξημερώσει και μας βάλουνε στόχο τ' αερόπλινα. Επειδή ο Θεός δεν κάτεχε απο στόχους η τέτοια, κι όπως τό 'χε συνήθειο του, στην ίδια πάντοτε ώρα ξημέρωνε το φώς.

Τότες, χωμένοι μέσ στις ρεματιές, γέρναμε το κεφάλι απο το μέρος το βαρύ, όπου δε βγαίνουνε όνειρα. Και τα πουλιά μας θύμωναν, που δε δίναμε τάχα σημασία στα λόγια τους - ίσως και που ασκημίζαμε χωρίς αιτία την πλάση. Άλλης λογής εμείς χωριάτες, μ' άλλω λογίω ξινάρια και σιδερικά στα χέρια μας, που ξορκισμένα νά 'ναι.

16. Εις την Οδόν των Φιλελλήνων (Α. Εμπειρικού)

Στον Conrad Róssel Rooks

Μια μέρα που κατέβαινα στην οδόν των Φιλελλήνων, μαλάκωσε η άσφαλτος κάτω απ' τα πόδια και απο τα δέντρα της πλατείας ηκού-

οντο τζιτζίκια, μέσ' στην καρδιά των Αθηνών, μέσ' στην καρδιά του θέρους.

Παρά την υψηλήν θερμοκρασίαν, η κίνησις ήτο ζωηρά. Αίφνης μία κηδεία πέρασε. Οπίσω της ακολουθούσαν πεντε-έξι αυτοκίνητα με μελανειμονούσας, και ενώ στα αυτιά μου έφθαναν ριπαί πνιγμένων θρήνων, για μιά στιγμή η κίνησις διεκόπη. Τότε, μερικοί απο μας (άγνωστοι μεταξύ μας μέσ' στο πλήθος) με άγχος κοιταχθήκαμε στα μάτια, ο ένας του άλλου προσπαθώντας την σκέψιν να μαντεύσει. Έπειτα, διαμιάς, ως μία επέλασις πυκνών κυμάτων, η κίνησις εξηκολούθησε.

Ήτο Ιούλιος. Εις την οδόν διήρχοντο τα λεωφορεία, κατάμεστα απο ιδρωμένον κόσμο - απο άνδρας λογής-λογής, κούρους λιγνούς και άρρενας βαρείς, μυστακοφόρους, απο οικοκυράς χονδράς, ή σκελετώδεις, και απο πολλές νεάνιδας και μαθητριάς.

Ναί, ήταν Ιούλιος και όχι μόνον η οδός των Φιλελλήνων, μα και η Ντάπια του Μεσολογγιού και ο Μαραθών επάλλοντο σφύζοντες στο φώς, όπως στου Μεξικού τας αυχημαράς εκτάσεις πάλλονται ευθυτενείς οι κάκτοι της ερήμου, στη μυστηριακή σιγή που περιβάλλει τας πυραμίδας των Αζτέκων.

Το θερμόμετρον ανήρχετο συνεχώς. Δέν ητο θάλπος αλλά ζέστη - η ζέστη που την γεννά το κάθετο λιοπύρι. Και όμως, παρά τον καύσωνα και την γοργήν αναπνοήν των πνευστιώντων, παρά την διέλευσιν της νεκρικής πομπής προ ολίγου, κανείς διαβάτης δέν ησθάνετο βαρύς, ούτε εγώ, παρ' όλον ότι εφλέγετο ο δρόμος. Κάτι σαν τέττιξ ζωηρός μεσ' στην ψυχή μου, με ηνάγκαζε να προχωρώ, με βήμα ελαφρόν υψίσυχνον. Τα πάντα ήσαν τριγύρω μου εναργή, απτά και δια της οράσεως ακόμη, και όμως, συγχρόνως, σχεδόν εξαυλούντο μέσα στον καύσωνα τα πάντα - οι άνθρωποι και τα κτίσματα - τόσο πολύ, που και η λύπη ακόμη ενίων τεθλιμμένων, λές και εξητιμίζετο σχεδόν ολοσχερώς υπο το ίσον φώς.

Τότε εγώ, με ισχυρόν παλμόν καρδίας, σταμάτησα για μιά στιγμή, ακίνητος μέσα στο πλήθος, ως άνθρωπος που δέχεται αποκάλυψιν ακαριαίαν, ή ως κάποιος που βλέπει να γίνεται μπροστά του ενα θαύμα και ανέκραξα κάθιδρως:

«Θεέ! Ο καύσων αυτός χρειάζεται για να υπάρξει τέτοιο φώς! Το φώς αυτό χρειάζεται, μια μέρα για να γίνει μια δόξα κοινή, μια δόξα πανανθρώπινη, η δόξα των Ελλήνων, που πρώτοι, θαρρώ, αυτοί, στον κόσμον εδω κάτω, έκαμαν οίστρο της ζωής τον φόβο του θανάτου».

17. Προς Κορινθίους Α΄ Επιστολής Παύλου το Ανάγνωσμα

Αδελφοί, υμείς εστε²⁶ σώμα Χριστού και μέλη εκ μέρους. Και ούς μεν έθετο ο Θεός εν τη Εκκλησία πρώτον αποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους, έπειτα δυνάμεις, είτα χαρίσματα ιαμάτων, αντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσών. Μή πάντες απόστολοι; μή πάντες προφήται; μή πάντες διδάσκαλοι; μή πάντες δυνάμεις; μή πάντες χαρίσματα έχουσιν ιαμάτων; μή πάντες γλώσσαις λαλούσι; μή πάντες διερμηνεύουσι; Ζηλούτε δέ τα χαρίσματα τα κρείττονα. Και έτι καθ' υπερβολήν οδόν υμιν δείκνυμι. Εάν ταις γλώσσαις των ανθρώπων λαλώ και των αγγέλων, αγάπην δέ μη έχω, γέγονα χαλκός ηχών η κύμβαλον αλαλάζον. Και εαν έχω προφητείαν και ειδώ τα μυστήρια πάντα και πάσαν την γνώσιν, και εαν έχω πάσαν την πίστιν, ώστε όρη μεθιστάνειν, αγάπην δέ μη έχω, ουδέν ειμι. Και εάν ψωνίσω πάντα τα υπάρχοντά μου, και εάν παραδώ το σώμά μου ίνα καυθήσομαι, αγάπην δέ μη έχω, ουδέν ωφελούμαι. Η αγάπη μακροθυμεί, χρηστεύεται, η αγάπη ου ζηλοί, η αγάπη ου περπερεύεται, ου φυσιούται, ουκ ασχημονεί, ου ζητεί τα εαυτής, ου παροξύνεται, ου λογίζεται το κακόν, ου χαίρει επι τη αδικία, συγχαίρει δέ τη αληθεία: πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ελπίζει, πάντα υπομένει. Η αγάπη ουδέποτε εκπίπτει.

18. Ο Άμλετ με Θεατρίνους (Σαίξπηρ Άμλετ)

ΑΜΛΕΤ: Να λέτε τα λόγια σας, παρακαλώ, καθώς σας τα πρόφερα εγώ, να γλιστράνε στη γλώσσα· μα αν τα παίζετε στο στόμα, καθώς κάνουν πολλοί απο σάς τους θεατρίνους, προτιμώ να ειπεί τους στίχους μου ο δημόσιος κήρυκας. Ούτε να πριονίζετε τον αέρα τόσο πολύ με το χέρι σας έτσι· παρ' όλα σας να τα κάνετε με χάρη· γιατί ακόμα και στον χείμαρρο, στη θύελλα και, θά 'λεγα, στον ανεμοστρόβιλο του πάθους, πρέπει να μάθετε να κρατάτε κάποια μετριοπάθεια, που να το μαλακώνει. Ω, με πειράζει κατάκαρδα ν' ακούω έναν νταγλαρά με την περούκα στην κόκα να ξεσκίζει ενα πάθος, να το κομματιάζει, να το ξεκουρελιάζει ολότελα, για να σπάζει τ' αυτιά των θεατών της πλατείας, που οι περισσότεροι το μόνο που μπορούν να νιώσουν είναι τ' ακατανόητα βουβά σκηνικά και η φασαρία. Θά 'πρεπε έναν τέτοιο μάγκα να τον μαστιγώνουν που παρακάνει τον Τερμαγάντη και υπερηρωδίζει τον Ηρώδη· να τ' αποφεύγετε, σας παρακαλώ.

Α΄ ΘΕΑΤΡ. Η υψηλότη σου έχει τον λόγο μου.

ΑΜΛΕΤ: Ούτε πάλι να παραείσαστε κρύοι, παρ' αφήστε να σας κυβερνάει η κρίση σας η ίδια· να συμφωνάει εκείνο που κάνετε μ' εκείνο που λέτε, εκείνο που λέτε μ' εκείνο που κάνετε· με την ξέχωρη τούτη παρατήρηση: να μήν ξεπερνάτε το μέτρο της φύσεως· γιατί καθετί που γίνεται έτσι υπερβολικό, ειν' έξω απ' τον σκοπό της δραματικής τέχνης, που προορισμός της πάντοτε και πρώτα και τώρα ήταν κι είναι, να κρατάει σαν να ειπούμε τον καθρέφτη μπροστά στη φύση· να δείχνει στην αγνότητα το δικό της το σκήμα, στην ντροπή τη δική της την εικόνα και να δίνει την αληθινή ηλικία και σωματική διάπλαση της εποχής, τη μορφή και το αποτύπωμά της. Τώρα αν αυτο γίνει υπερβολικό η λειψό, μ' όλο που κάνει τον ανήξερο να γελάει, τον

έμπειρο δέν μπορεί, θα τον δυσαρεστήσει· που αυτού του ενού η κρίση στο τί σας επιτρέπεται η όχι, πρέπει να βαραίνει περισσότερο απο ολόκληρο θέατρο απ' τους άλλους. Ω, είναι κάτι θεατρίνοι, που τους είδα να παρασταίνουν κι άκουσα κι άλλους να τους θαυμάζουν, που, ο Θεός να με συγχωρέσει, δέ μοιάζανε ούτε στη φωνή ούτε στην περπατησιά ούτε με χριστιανό, ούτε με ειδωλολάτρη, ούτε κάν με άνθρωπο· τόσο κορδώνονταν και μούγκριζαν, που νόμισα πως θα τους είχε φτιάσει κανένας απο τους μεροδουλιάρηδες της φύσεως και δέν τους είχε φτιάσει καλά, τόσο φριχτά εμιμούντο την ανθρωπότητα.

Α΄ ΘΕΑΤΡ. Ελπίζω εμείς να έχουμε κάπως διορθωθεί σ' αυτό, αφέντη μου.

ΑΜΛΕΤ: Ω, να διορθωθείτε στην εντέλεια! Και μήν επιτρέπετε σ' αυτούς που κάνουν τους κωμικούς να λένε περισσότερα απο όσα είναι γραμμένα στο μέρος τους· γιατί είναι πολλοί απ' αυτούς που γελάνε οι ίδιοι για να κάμουν καμπόσους χαζούς θεατές να γελάσουν κι εκείνοι, ενώ τη στιγμή αυτή κάποιο σπουδαίο μέρος του έργου θά 'πρεπε να τραβήξει την προσοχή τους· αυτο είναι κακοήθεια και δείχνει την ελεεινότατη φιλοδοξία του κωμικού που το κάνει. Πηγαίνετε να ετοιμαστείτε.

Τα κείμενα 1-18 είναι μεταγραμμένα έτσι ώστε να υπηρετείται απόλυτα ο τονισμός, η διαδοχή των ακουστικών τόνων, πάνω στην οποία στηρίζεται ο ρυθμός. Αυτή όμως η μεταγραφή αποτελεί μόνο τη βάση της εφαρμογής. Για τα παραπέρα, ποιες συζητήσεις θα γίνουν ή θα αποφευχθούν, χρειάζεται επιπρόσθετη φροντίδα ή προσοχή:

A. Στους στίχους των κειμένων 1-11, όπου σαφώς το μέτρο είναι τροχαϊκό ή ιαμβικό ή αναπαιστικό ή μεσοτονικό ή δακτυλικό, συνιζάνονται όλα τα γειτονικά φωνήεντα εκτός από των πιο κάτω περιπτώσεων:

1. Προφητικός

α) πρωί, θεός

β) χάριν του νοήματος:

θά'ρθει κι η ώρα· / εσένα ηταν ο δρόμος

2. Στ' Όσιου Λουκά το Μοναστήρι

α) αναπνοές, ναού

β) χάριν του νοήματος:

Στ' Όσιου Λουκά το μοναστήρι, / απ' όσες
ποιά να στοχάστη - / έτσι γλυκά θρηνούσαν
απ' του ναού τη θύρα, / αναφτερώναν
το φώς ωσμε την ξώπορτα, / όλοι κι όλες
φωνή να σκούζει «Γιώργαινα, / ο Βαγγέλης!»
και νά· / ο λεβέντης του χωριού, / ο Βαγγέλης,
των κοριτσιών το λάμπασμα, / ο Βαγγέλης,
ξαντίκρυσσα τη μάνα, / απ' το κεφάλι

3. Οι Μοιραίοι

καμιά εξαίρεση

4. Η Πόλις

α) ζωή (ς)

β) χάριν του νοήματος:

Όπου το μάτι μου γυρίσω, / όπου κι αν δώ

γ) χάριν του μέτρου:

δέν εχει πλοίο για σέ, δέν εχει οδό

5. Η Σατραπεία

α) μικροπρέπειες, ευνοϊκά, θέατρο

β) χάριν του μέτρου:

τί συμφορά, ενώ εισαι καμωμένος

για τα ωραία και μεγάλα έργα
η άδικη αυτή σου η τύχη πάντα
ενθάρρυνση κι επιτυχία να σε αρνείται
και τί φρικτή η μέρα που ενδίδεις,
η μέρα που αφέθηκες κι ενδίδεις

6. Ερωτικός Λόγος

επουράνια

7. Επιτάφιος

α) χάριν του νοήματος:

Γιόκα μου, / εσύ που γιάτρευες κάθε παράπονό μου
Πουλί μου, / εσύ που μού 'φερνες νεράκι στην παλάμη

8. Εις Δόξαν

α) τοιαύτης, καίοντα, θεάς, δειλιάζει, ηγγιωμένον, ωκεανόν

β) χάριν του μέτρου:

του ανθρώπου τα γόνατα

9) Οιδίπους προς Τειρεσία

α) ζωή

β) χάριν του νοήματος:

ζητά, / εδω στέλνοντάς μου τέτοιο μάγο
πλάνο, / αγύρτη, το νού του που έχει μόνο

10. Φρουρός

α) χάριν του νοήματος:

φωνάζω του Αγαμέμνονα, / απ' την κλίνη
γι' αυτή τη λάμψη, / αν πάρθηκε στ' αλήθεια

β) χάριν του μέτρου:

που όνειρα δέ ζυγώνουν - τι ο φόβος
και φαίνομαι πως τραγουδώ η κάτι

γ) χάριν και του νοήματος και του μέτρου:

δική μου τύχη, / αφού η φωτιά τούτη
για το ίδιο αυτό παλάτι, / αν είχε

11. Χορός

α) Μενέλαος, Θεός, Δίας, Ξένιος, εξαιτίας, πολύαντρης, Ατρέα

β) χάριν του μέτρου:

ο τρανός του Πριάμου αντίμαχος

οι Ατρείδες, ζευγάρι απ' το Δία

γ) χάριν του νοήματος:

εκδικητές με το στράτευμα, / εδώ

Σημ.: Υπενθυμίζεται ότι μετά τον τελευταίο τόνο του στίχου συνίζηση μετρική δέν γίνεται: σατραπεία, κλαίω, λέω, ματαίαν, κλαίοντα, πετάουν, καρδίαν, ακούει, δάκρυα, βίαν, Τροία, Ερινύα, γυπάετοι, οδηγάει, Τρώων. Αντίθετα συνιζάνονται τα δημοτικά αιφνίδια, συνήθειες, αλήθεια, όμοια, ενάντιας, που μοιάζουν με τις σταθερές γραμματικές συνιζήσεις λιβάδια, τέτοια, φαρμάκια, καράβια κτλ.

B. Στα κείμενα της μοντέρνας ποίησης (12-14) ή στα πεζο-τραγούδα (15-16) ή στα λιγότερο ρυθμικά (17-18) εγώ θα απέκλεια συνιζήσεις σε καθαρευουσιάνικες φράσεις του κειμένου «Εις την Οδόν των Φιλελλήνων» (16) και δέν θα τολμούσα να κάνω ούτε μία συνίζηση στο αρχαίο κείμενο «Προς Κορινθίους Α΄ Επιστολής Παύλου το Ανάγνωσμα» (17).

Στα άλλα κείμενα που ανήκουν στη λογοτεχνική δημοτική αλλά και στις δημοτικές φράσεις του κειμένου «Εις την Οδόν των Φιλελλήνων» θα ήταν μάταιο και άσχημο να οριστούν (και σημειωθούν) συνιζήσεις που θα ποδηγετούν τον κάθε αναγνώστη. Ό,τι χρειάζεται είναι να τηρούνται οι τόνοι, που είναι επαρκώς καθοδηγητικοί, να μην προστίθενται νέοι τόνοι, και οι συνιζήσεις θα έρχονται απο μόνες τους. Πάντως λέξεις όπως *πρωί*, *θεός*, *αναπνοή*, *ναός*, *ζωή*, *μικροπρέπειες*, *ευνοϊκά*, *θέατρο*, *επουράνια*, *ωκεανός*, *ζωή*, *εξαιτίας*, *πολύαντρης*, ή *Πριάμος*, *Δίας*, *Ξένιος*, που συναντήσαμε στα κείμενα της αυστηρής μετρικής, ας μένουν εκτός συνιζησης· μαζί με αυτές και άλλα, ιδιαίτερα λόγια κύρια ονόματα όπως *Άγιος*, *Κύριος*, *Ιούλιος*.

Σημειώσεις

1. Παρέχονται εδώ απλώς τα προκαταρκτικά για μιά ανάγνωση, νοηματική. Για την εκφραστική ανάγνωση (απαγγελία ή ερμηνεία) χρειάζονται και άλλα προκαταρκτικά, τα οποία παρουσιάζονται στα βιβλία «Η απαγγελτική πλευρά της ποίησης» (2003), «Η ερμηνεία της καθαφικής ποίησης», «Η εκφορά του λόγου», «Για την απαγγελία», «Προφορά και στίξη» και σε διάφορες συναφείς ομιλίες-άρθρα μου.
2. Δηλαδή ένας που ακούει ποιητικό λόγο να διακρίνει αμέσως αν είναι ιαμβικού μέτρου ή τροχαϊκού ή αναπαιστικού ή μεσοτονικού ή δακτυλικού ή αν είναι αυτός εκφρασμένος σε μοντέρνο στίχο ή αν έχει απλώς ρυθμικότητα. Ακόμη να μπορεί να διακρίνει αν είναι ποίημα σε ισοσύλλαβους ή ανισοσύλλαβους στίχους (ιαμβικούς, τροχαϊκούς) ή με συγκεκριμένο αριθμό μέτρων (αναπαιστών ή μεσοτόνων ή δακτύλων). Ειδικά στις μεταφράσεις επικών μερών της αρχαίας τραγωδίας, όπου ο στίχος είναι συνήθως εντεκασύλλαβος ή δεκατρισύλλαβος ιαμβικός, το τέλος του στίχου δέν διακρίνεται, γιατί είναι συχνοί οι διασκελισμοί. Προτιμάται η τέτοια μορφή στίχου, που είναι πολύ κοντά στην ομιλία (εξαιτίας και των παρατονισμών του).
Βέβαια, υπάρχουν και ποιήματα παλιά με μουσικότητα, με ομοιοκαταληξία διάφορη, τα οποία απαιτούν προσεγμένη, λεπτή ανάγνωση.
3. Ο τόνος στη λέξη **όντας**, σε μονή συλλαβή, είναι αναγκαίος, αφού ο επόμενος κανονικός τόνος (σε ζυγή συλλαβή) δέν είναι κοντά.
4. Σ' αυτόν τον στίχο (που είναι ιαμβικός εντεκασύλλαβος) οι τόνοι πέφτουν πάνω στις συλλαβές 1, 3, 6, 10. 'Αν τονίζαμε και την 7η συλλαβή (στη λέξη **όσος**), τότε ο στίχος θα μετατρεπόταν σε τροχαϊκό (ανεπίτρεπτη ανωμαλία).
5. Ο στίχος είναι μεσοτονικός (με τονιζόμενες τις συλλαβές 2, 5, 8, 11), δηλαδή αυστηρής μορφής, και γ' αυτό διαγράφεται και ο τόνος του διαζευκτικού **ή**, στην 7η συλλαβή, έστω ύστερα απο κόμμα.
6. Συνιζάνονται οι συλλαβές **ο ά** ελεύθερα, αφού ο στίχος είναι μοντέρνος. Αντίθετα στον στίχο

ο ήλιος και το σούρουπο ακλουθήσει

που είναι ιαμβικός εντεκασύλλαβος, μένουν χωρίς συνίζηση τα φωνήεντα **ο η**, χάριν του μέτρου.

7. Διαγράφεται ο τόνος της λέξης **όπου**, έστω ύστερα απο τελεία, αφού ακολουθεί αμέσως ο τόνος της λέξης **έβλεπες**, που είναι δυνατότερος.

8. Στην περίπτωση του ιαμβικού στίχου τονίζεται η πρώτη συλλαβή, όταν ακολουθείται απο άτονη συλλαβή, π.χ.

Μές στην υπόγεια την ταβέρνα

ή όταν αυτή (η πρώτη) είναι εμφαντικά τονισμένη, π.χ.

Πού πηγε η μέρα η δίκοπη πού 'χε τα πάντα αλλάξει;

9. Συνίζηση γίνεται στη λέξη **άερα** (έστω και αν φαίνεται παράξενο, ασυνήθιστο), αφού ο στίχος είναι ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος (και ο Ρίτσος είναι άριστος στη στιχουργία).

10. Όμως η χασμωδία είναι δυνατή σε περιπτώσεις όπως:

α) Ύστερα ή πρίν απο το φωνηεντικό άρθρο. Παραδείγματα:

Έστησ' ο Έρωτας χορό με τον ξανθόν Απρίλη

Σιτάρι αμέτρητα γεννά κρασί γεννά ο τόπος.

β) Ύστερα απο το **που** και το **και**, όταν η ακόλουθη λέξη αρχίζει απο φωνήεν τονισμένο. Παραδείγματα:

Κάποιο βουνό, που ύστερα σ' εκείνη αντιστεκόταν

Καρδιά, ψυχή και αίσθησες για πάντα ν' αφιερώσεις.

11. Παραμένει σε τροχαϊκό στίχο τόνος σε ζυγή συλλαβή, δηλαδή παρατονισμός, συνήθως ύστερα απο παύση και εφόσον ο επόμενος τόνος σε κανονική συλλαβή (μονή) είναι απομακρυσμένος. Αν όμως έλειπαν τα κόμματα, ο στίχος θα διαβαζόταν ως

κι ο Καιρός μεσα στους γύρους του τη μνήμη.

12. Ο στίχος είναι ιαμβικός εντεκασύλλαβος και κρατά πλάι στον κανονικό τόνο **χά** και τον παρατονισμό στη συνιζάμενη 5η συλλαβή **στη έ**, εξαιτίας της παύσης (παύλας) αλλά και της ισοδυναμίας των δύο γειτονικών τόνων (της 4ης και της 5ης συλλαβής).

13. Ο στίχος είναι ιαμβικός δωδεκασύλλαβος, άλλοι δύο είναι ιαμβικοί δεκατρισύλλαβοι, ενώ οι περισσότεροι (18 απο τους 21) είναι ιαμβικοί εντεκασύλλαβοι. Αυτό συνιστά στιχουργική αδυναμία.
14. Στίχος ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος όπου τονίζεται η 5η συλλαβή και η 6η. Γιατί και η 5η; Λαμβάνεται σοβαρά υπόψιν η επανάληψη **ρόδο . . . ρόδο . . .**
15. Δέν σβήνεται ο γειτονικός τόνος της δισύλλαβης λέξης **κλείσαν** ύστερα απο τον εμφαντικό τόνο **πώς**, γιατί εννοείται η λέξη **κλείσανε** ή **έκλεισαν**.
16. Οι στίχοι των στροφών του Κάλβου, οι ολιγοσύλλαβοι, είναι ιδιόρρυθμοι ιαμβικοί. Οπωσδήποτε σ' αυτούς τονίζεται η 6η συλλαβή του εξασύλλαβου ή επτασύλλαβου ή οκτασύλλαβου στίχου και η 4η συλλαβή του πεντασύλλαβου στίχου.
17. Ή: Γιατί, πές μου, σωστός πώς εισαι μάντης;
18. Τονίζονται, εκτός από την 4η, η 7η και η 8η συλλαβή (αδυναμία). Στο ίδιο κείμενο ο στίχος
μουρμουρίζω, γιατρικό στη νύστα
είναι τροχαϊκός (πάλι αδυναμία).
19. Ακυρώνεται ο τόνος της 1ης συλλαβής **η ο**, αφού ακολουθεί ο κανονικός τόνος του μεσοτονικού στίχου πάνω στη 2η συλλαβή.
20. Ο στίχος είναι μεσοτονικός, όμως με κάποια αδυναμία στην αρχή του: τονίζεται η 1η αντί της 2ης συλλαβής.
21. Ο στίχος είναι δακτυλικός, μόνο που του λείπει ο τόνος στην πρώτη συλλαβή. Αυτό είναι επιτρεπόμενο (βλ. βασικό κανόνα 4). Όμως άλλοι 4 απο τους 40 στίχους του χορικού έχουν αδυναμία.
22. Ακυρώνεται ο τόνος του αρνητικού **δεν**, γιατί η φράση «που δεν ξέρουν» είναι σε πλάγιο λόγο, δέν έχει δηλαδή έμφαση.
23. Άν δέν υπήρχε κόμμα, θα είχαμε χασοτόνισμα, ως
ή μες στην άγρια μοναξιά κάτω απο τ' άστρα.

24. Αφαιρείται ο τόνος απο τη λέξη **μπορείς** εξαιτίας του ακολουθούντος γειτονικού τόνου, που, μάλιστα, βρίσκεται στην ύστατη συλλαβή του στίχου.
25. Μένουν και οι δύο γειτονικοί τόνοι **δί / ή**, γιατί ανάμεσά τους υπάρχει τομή στίχου.
26. Και στην αρχαία γλώσσα αυτός ο ρηματικός τύπος και κάποιοι άλλοι οξύτονοι δισύλλαβοι ρηματικοί εγκλίνονται.

Το κύριο μέρος της εργασίας το έγραψα τον Ιούλιο 2015, πρίν απο την αδόκητη επιδείνωση της υγείας του εγγονού μου, φοιτητή και αθλητή Νεόφυτου Χανδριώτη. Την εφαρμογή απο άποψη συνιζήσεων την έγραψα τον Νοέμβρη, λίγο πρίν απο τον θάνατό του.

E.X.

Ο συγγραφέας

Σπούδασε α) στη Φιλοσοφική Σχολή (Φιλολογικό Τμήμα) του Πανεπιστημίου Αθηνών και β) στη Δραματική Σχολή Κατσέλη και στην Πρότυπη Σχολή Θεάτρου (Αθήνα). Δίδαξε α) σε σχολεία Μέσης (φιλολογικά μαθήματα), β) στην Παιδαγωγική Ακαδημία Κύπρου (φιλολογικά και αγωγή του λόγου) και γ) στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (αγωγή του λόγου, σχολικό θέατρο κ.ά.). Αφυπηρέτησε ως διευθυντής σχολών μέσης εκπαίδευσης. Είναι διδάκτωρ του Φιλολογικού Τμήματος της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Δημοσίευσε τα ακόλουθα βιβλία:

Θέατρο

- *Η προσφώνηση των θεατών στην αρχαία ελληνική τραγωδία* (διδακτορική διατριβή, 1996)
- *Ερμηνευτικές εισηγήσεις για το αρχαίο ελληνικό δράμα* (2002)
- *The Three Tragedians: Notes on three parallel plays* (έκδοση του Κυπριακού Κέντρου του Δ.Ι.Θ., 2005)
- *Ο δραματικός λόγος και η ερμηνεία του* (έκδοση του Κυπριακού Κέντρου του Δ.Ι.Θ., 2008)
- *Απάνθισμα του ευριπίδειου λόγου* (2012)

Εκφορά του λόγου-απαγγελία

- *Προφορά και στίξη - συμβολή στην αγωγή της απαγγελίας* (1972)
- *Για την απαγγελία: θεωρία γενική, κριτική και σχόλια, οι παύσεις* (1973)
- *Η εκφορά του λόγου - αδυναμίες στο χώρο της εκπαίδευσης και η θεραπεία τους* (1981 και 1988)
- *Η απαγγελτική πλευρά της ποίησης* (έκδοση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, 1989)
- *Η απαγγελτική πλευρά της ποίησης* (νέα έκδοση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, 2003)
- *Δραματική ερμηνεία της καβαφικής ποίησης* (2010)

Νεοελληνική γλώσσα

- *Ορθή χρήση της Νεοελληνικής-βοήθημα γραμματικής και σύνταξης* (1997, 2000 και 2008)
- *Η λόγια πλευρά της Νεοελληνικής* (2006).